

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

Смуцинський Валерій Іванович

**КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В
ТЕОРЕТИЧНІЙ І ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ**

23.00.01 - теорія та історія політичної науки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

Дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Київ - 1993

AB 28735

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політичних наук Київського університету ім. Тараса Шевченка.

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор ШИЛХТУН Петро Панасович.

Офіційні опоненти:

доктор філософських наук, професор ШИЛОВ В.М.
кандидат юридичних наук, доцент КОТЮК В.О.

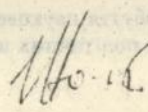
Провідна організація – Інститут національних відносин і політології АН України, м. Київ.

Захист відбудеться "27" грудня 1993 року на засіданні спеціалізованої вченої ради К 01.01.12 при Київському університеті ім. Тараса Шевченка за адресою: м. Київ, вул. Володимирська, 60, кім. 330.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського університету ім. Тараса Шевченка за адресою: м. Київ, вул. Володимирська, 58.

Автореферат розісланий "27" листопада 1993 року.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради



Постригань Г.Ф.

ЛНБ України ім. В. Стефаника



00802992 (U)

Актуальність. Процеси зламу тоталітарних структур і становлення правової, демократичної держави супроводжуються глибокими кризовими явищами у всіх сферах суспільного життя. Нерозвиненість інститутів громадянського суспільства, слабкість структур державної влади і відсутність адекватної нормативно-правової бази призводять до того, що трансформація командно-адміністративної системи господарювання у ринкову набуває спотворених форм. Нагромадження первісного капіталу відбувається за рахунок зuboжіння і злиднів переважної більшості населення. Стрімко зростає рівень майнового розшарування, який все більше розколює суспільство. І якщо в часи "розвиненого соціалізму" соціальна диференціація, точніше її розміри, всіляко приховувались правлячою елітою під гаслами соціальної рівності, то тепер, будучи явною, вона викликає все більше невдоволення найширших верств населення. При цьому фактором невдоволення виступає не стільки сам капітал, скільки його непродуктивний характер, торгівельно-спекулятивне походження.

Існуючий в суспільстві стан, передусім в соціально-економічній сфері, особливо болісно сприймається на рівні буденної свідомості, яка на протязі більше семи десятиліть формувалась на засадах державного патерналізму та егалітаризму. Тому цілком закономірно, що поняття соціальної справедливості переживає сьогодні своє відродження.

Крім об'єктивних передумов та сприятливого соціально-психологічного клімату не можна скидати з рахунку ще один не менш важливий чинник - формування багатопартійності. Прагнучи завоювати прихильність якомога ширшого спектру електорату, до соціальної справедливості апелюють сьогодні найрізноманітніші партії та рухи.

Як безумовна загально-людська цінність справедливість акумулює минулий досвід людства, несе у собі авторитет суспільної думки у формі реальної або ірреальної сили по відношенню до людини, санкціонує чи не санкціонує її вчинки, дії соціальної групи, соціальні інститути. Будучи нормою поведінки, справедливість виступає одночасно ідеалом суспільного устрою, дає можливість зв'язати соціальні реалії з ідеалом, до якого прямує суспільство. Саме тому справедливість

фігурує як одне з центральних понять в програмних документах партій, які знаходяться інколи навіть на діаметрально протилежних полюсах політичного спектру. Апетуючи до справедливості, політичні партії переслідують мету репрезентувати інтереси певної соціальної групи, як такі, що співпадають з інтересами всього суспільства, намагаючись тим самим отримати соціальну легітимацію програми своєї політичної діяльності. Таким чином, зміст категорії справедливості трансформується в залежності від того, інтереси і цінності якої соціальної групи в нього вкладаються. В теоретично артикульованому вигляді він постає як концепція певної політичної партії.

Ступінь розробленості проблеми. Аналіз теоретичних інтерпретацій категорії соціальної справедливості в програмних документах сучасних західно-європейських партій та їх реалізації в практичній політичній діяльності представляє інтерес з декількох причин. По-перше, ці партії спираються на давні демократичні традиції та багатий політичний досвід. По-друге, в радянській суспільствознавчій літературі проблема соціальної справедливості традиційно розглядалась тільки з класових позицій, в контексті її реалізації в умовах соціалізму.

Інформаційний вакуум, зумовлений закритістю суспільства, ізольованість від розвитку світової соціально-філософської та політологічної думки спричинили недоступність для широкого загалу першоджерел з цієї проблематики, предусім програмних документів некомуністичних політичних партій. Безпосереднє знайомство з ними має для дослідника неабияку вагу, оскільки програма всякої політичної партії представляє квінтесенцію теоретичної думки, репрезентованої нею політичної течією, і конкретні пропозиції, спрямовані на безпосереднє втілення теорії в практику. По-третє, комплекс складних, перш за все соціально-економічних проблем вже сьогодні постає в нашому суспільстві як проблема соціальної справедливості. Продовжується процес формування профспілкового руху та політичних партій, серед яких немало претендуючих на роль виразників інтересів робітничого класу та інших верств трудівників. Декларована в їхніх програмах мета політичної діяльності - реалізація соціальної справедливості.

Наявність великого загону робітничого класу і досить значної частини люмпенізованого населення з властивим для цих верств соціалістичним менталітетом складає досить солідну потенційну базу електорату цих партій. А тому неважко прогнозувати, що в найближчій перспективі вони відіграватимуть вагомую роль в політичному житті нашого суспільства. У зв'язку з цим робота набуває актуальності в плані аналізу програмних документів цих партій, шляхів та засобів реалізації декларованих ними цілей.

По-четверте, на шляху до розвинутої ринкової економіки і плюралістичної політичної системи перед Україною постануть завдання, алгоритми розв'язання яких вже розроблені в політичній практиці західно-європейських партій. А тому вивчення їх досвіду є актуальним теоретичним завданням.

Про актуальність проблеми соціальної справедливості та визначення шляхів і засобів її реалізації свідчать також дослідження радянських вчених-суспільствознавців, що особливо активізувались з початком перебудови. Серед них необхідно відзначити насамперед монографічні дослідження З.Бербешкіної, А.Вутенко, В.Давидовича, Г.Дубко і В.Титової, Г.Вдромислова, Л.Когана, В.Ковловського, С.Колесникова і В.Усанова, В.Мальцева, А.Печенева, В.Роговіна, Тихонової Г.А. і Котюка В.А. та ін.. В роботах цих авторів аналізуються морально-етичний, правовий, соціально-економічний, психологічний та філософський аспекти категорії соціальної справедливості, а також шляхи та засоби її реалізації в умовах соціалізму.

Незважаючи на досить значний обсяг теоретичних розробок в означеній проблематики, виконаних марксистськими дослідниками, практично відсутні роботи, які давали б ідеологічно неупереджений аналіз сучасних підходів до розв'язання проблеми соціальної справедливості за рубежом. Щоправда, протягом останніх років вийшли в друку деякі перекладні видання творів К. Поппера, Д.Роулса, М.Фрідмана, Ф.А.Хайека, К.Ясперса, на основі яких можна скласти загальне уявлення про сутність постановки і шляхи вирішення проблеми соціальної справедливості цими авторами. Однак, спеціальних досліджень, які розкривали б у систематизованому вигляді цілісну картину теоретичних інтерпретацій категорії соціаль-

ної справедливості, механізм та інструментарій її реалізації в умовах ринкової економіки немає.

Окремі статті та монографії, присвячені політиці сучасної соціал-демократії та неоконсерваторів, лише опосередковано висвітлюють вищезгадану проблему. Так, роботи радянських суспільствознавців І.Гришина, В.Пінскера, Л.Піяшевої, А.Їренкіна, К.Холодковського, В. Швейцера та ін., розкривають тільки деякі аспекти соціально-економічної політики цих партій (принципи оподаткування, соціального забезпечення, та політики зайнятості, тенденції розвитку економічної демократії тощо).

В сучасних умовах набуває актуальності аналіз комуністичної концепції соціальної справедливості. Необхідність дослідження цієї концепції, шляхів та засобів її практичної реалізації визначається ситуацією, що склалась в політичному спектрі України та інших республік колишнього СРСР, де комуністичні партії та рухи відіграють істотну роль, а також є важливим насамперед для глибшого розуміння та подолання наслідків тоталітаризму.

Мета і головні завдання дослідження. Увага автора в дисертації зосереджується передусім на методологічному аспекті соціал-демократичної, неоконсервативної та комуністичної концепцій соціальної справедливості, а також на механізми та засобах їх практичної реалізації.

Головною метою роботи є з'ясування сутності і порівняльний аналіз концептуальних підходів до розв'язання проблеми соціальної справедливості в теоретичній та практичній діяльності політичних партій, що репрезентують такі головні ідейно-політичні течії сучасності, як неоконсерватизм, соціал-демократизм та комунізм.

Досягнення мети дисертаційного дослідження здійснюється через вирішення таких головних завдань:

- з'ясування сутності, генезису, розвитку та сучасних тлумачень категорії "соціальна справедливість";
- визначення місця і ролі соціальної справедливості в системі основних цінностей сучасної західно-європейської соціал-демократії через розкриття їх змісту, взаємозв'язку і взаємозалежності;
- визначення основоположного принципу, сутності консерватив-

ної концепції соціальної справедливості в контексті доктрини західно-європейського неоконсерватизму;

- аналіз комуністичної концепції соціальної справедливості та її основного принципу "від кожного - за здібностями, кожному - за працею";
- порівняльний аналіз соціал-демократичної, консервативної, комуністичної концепцій соціальної справедливості та соціально-економічних наслідків і політичної ефективності їх реалізації в практичній діяльності політичних партій.

Джерелознавчою базою дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних вчених-суспільствознавців, урядові документи та партійні програми, промови та статті лідерів провідних політичних партій: консервативних (Консервативної партії Великобританії, Спілки за Францію, Християнсько-демократичної спілки, Християнсько-соціальної спілки), соціал-демократичних (Соціал-демократичної партії Німеччини, Соціалістичної партії Австрії, Лейбористської партії Великобританії, Французької соціалістичної партії, Шведської соціал-демократичної робітничої партії), комуністичних (Комуністичної партії Радянського Союзу, Комуністичної партії України, Угорської соціалістичної робітничої партії, Португальської комуністичної партії).

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що в роботі на основі порівняльного аналізу соціал-демократичної, консервативної та комуністичної концепцій соціальної справедливості з'ясовуються їх особливості, а також соціально-економічні наслідки і політична ефективність їх практичної реалізації.

В процесі дослідження сформульовані такі основні положення, що містять певні елементи новизни:

- категорія "соціальна справедливість" відображає певну якість суспільних відносин, що визначається мірою соціальної рівності і свободи, та суб'єктивні уявлення про них як результат сприйняття соціальних реалій крізь призму інтересів і цінностей певних соціальних спільнот; сутність консервативної концепції соціальної справедливості визначає її основоположний принцип "всі люди мають рівні права, але не однакові блага", згідно з яким справедливість тлумачиться насамперед як економічна свобода та

формально-правова рівність;

в основі комуністичної концепції соціальної справедливості лежить розуміння справедливості як об'єктивно можливого на кожному конкретно-історичному етапі розвитку суспільства ступеня соціальної рівності людей; критерієм соціалістичної соціальної справедливості вважається реалізація принципу "від кожного - за здібностями, кожному - за працею";

- соціал-демократична концепція соціальної справедливості еволюціонувала від тлумачення її в межах принципу "більше рівності - більше справедливості" до розуміння в сенсі самопомоги, самовідповідальності, рівності шансів і стартових можливостей, тобто як рівної свободи кожного;
- реалізація концепцій соціальної справедливості безпосередньо пов'язана з економічною та політичною ефективністю практичної діяльності правлячих політичних партій, ступенем інтегрованості суспільства, його соціальною та політичною стабільністю;
- втілення в дійсність моделі суспільних відносин, в якій домінує зрівняльне розуміння справедливості, спричиняє до зниження економічної ефективності, функціонального перевантаження держави, поширення серед широких верств населення споживацьких настроїв та утриманства; зведення соціальної справедливості лише до економічної свободи і формально-правової рівності призводить до глибокого соціального розшарування суспільства, його соціальної нестабільності; реалізація ідеї соціальної справедливості в умовах соціалізму за принципом "від кожного - за здібностями, кожному - за працею" унеможливується відсутністю ринкових механізмів оцінки праці.

Теоретична і практична значимість дисертаційного дослідження полягає в тому, що зроблений аналіз проблеми соціальної справедливості в теоретичній та практичній діяльності політичних партій може бути використаний в роботі органів державної влади та управлінських структур, політичних партій, громадських організацій та рухів. Матеріали дослідження можуть використовуватись також при розробці читанні вузівських курсів з соціально-політичних наук.

Алгоритм роботи. Основні положення дисертаційного дослідження були викладені на Республіканській науково-прак-

тичній конференції "Гуманізм. Людина. Культура" (Дрогобич, 1992 р.), на методологічному семінарі кафедри філософії Рівненського державного педінституту (1993 р.), висвітлені в публікаціях автора. Дисертація обговорювалась на кафедрі політичних наук Київського університету ім. Тараса Шевченка (1993 р.).

Структура роботи. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, висновків та списку основної використаної літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі розкривається актуальність теми дисертації, аналізується ступінь наукової розробленості її проблематики в радянській та сучасній вітчизняній суспільствознавчій літературі, визначається мета, завдання роботи, розкривається наукова новизна отриманих результатів.

В першому розділі "Генезис та розвиток уявлень про справедливість" аналізуються найбільш суттєві моменти розуміння поняття справедливості в його історичному розвитку.

Вперше в історії європейської соціальної думки проблема справедливості як предмет соціально-філософського аналізу постала в працях давньогрецьких філософів. В епоху ранньої античності домінують натурфілософські погляди, згідно з якими справедливість мислиться як така, що виражає сутність природи і невід'ємна від неї (Анаксимандр, Геракліт, Демокріт). Принципово новий підхід до проблеми справедливості прослідковується в поглядах Сократа, який, звертаючись до людини як до головного об'єкту пізнання і самопізнання, ставить питання про існування єдиного і загального поняття справедливості. В працях його наступника Платона справедливість означає послідовне проведення суворої соціальної ієрархії як головного політичного принципу устрою держави. Тому справедливість характеризує у нього суспільство в цілому і має яскраво виражений класово-корпоративний характер.

Арістотель виводить справедливість з основ людського співжиття, а не із законів космосу, тому поняття справедливості у нього має чітко виражену соціальну спрямованість. Ним також вперше розроблена формальна структура цього понят-

тя, виділена зрівнюча справедливість, в основу якої покладено принцип еквівалентності товарно-грошових та правових стосунків, і розподіляюча справедливість, яка регулює головним чином сферу політичних прав громадян і вимагає розподілу благ у відповідності до громадянських чеснот.

Закладені Арістотелем основи розуміння справедливості слугували фундаментом, на якому формувались уявлення про справедливість, засновані на буржуазних цінностях. У Гоббса справедливість - це правило розуму, що наказує дотримуватись угод і реалізується через державні та правові інститути. Розроблена ним формальна структура цього поняття відображає процес становлення ринкових стосунків: комунікативна справедливість діє у сфері мінових стосунків, дистрибутивна передбачає однакові права за однакові заслуги. Схожі погляди на справедливість у Руссо, який, співвідносячи це поняття з розумом і користю, виводить його із закону загального блага. Гарантом справедливості є держава, яка виражає інтереси кожного громадянина і представляє їх як загальний інтерес, сутність якого полягає в охороні приватної власності і забезпеченні громадянських прав і свобод.

Згідно з Кантом, справедливість є категорія моралі і проблеми справедливості можуть бути вирішеними тільки у сфері моральності. Свобода, загальна рівність людей, визнання самоцінності особистості виступають головними передумовами реалізації справедливості, як усвідомлення обов'язку і здійснення його через акти доброї волі. Гегель, розглядаючи справедливість як моральне поняття, також пов'язує її реалізацію з свободою, яка можлива при умові існування приватної власності. Справедливим він вважає право володіння, а не реальну рівність власників. Проте, на відміну від Канта, він вказує, що справедливість може здійснюватись лише в правовій державі. Таким чином, приватна власність, формально-правова рівність, громадянські права і свободи - такі головні риси поняття справедливості, адекватного процесам становлення ринкових стосунків, ідеалам громадянського суспільства та правової держави.

Паралельно до становлення буржуазно-демократичного розуміння справедливості в суспільній свідомості розвиваються уявлення про справедливість, в основу яких покладено ідею

заперечення приватної власності як головної причини експлуатації та гніту. Цей напрям соціально-політичної думки був започаткований представниками утопічного соціалізму - теоретичного джерела марксизму. Основоположники марксизму-ленінізму поклали початок історико-матеріалістичному розумінню справедливості. Для досягнення соціальної справедливості вони висунули цілісну програму, яка включає ліквідацію приватної власності, експлуатації людини людиною, а в подальшому подолання соціальних відмінностей між містом і селом, розумовою і фізичною працею, досягнення соціальної однорідності.

Таким чином, Справедливість є безумовною загально-людською цінністю. Будучи категорією моралі, вона має в собі у вжитому вигляді всі аспекти: соціальний, економічний, політичний, правовий, оскільки в стосунках між особою і суспільством проявляється вся сукупність суспільних відносин. Тому в широкому сенсі справедливість є соціально-філософським поняттям. Разом з тим, як морально-етична категорія, справедливість виступає в моральній свідомості основою суспільного ідеалу, конкретизується в певних моделях соціально-економічних, політико-правових та моральних відносин. Ці моделі, покликані зняти суперечність між існуючою і бажаною соціальною дійсністю, формулюються крізь призму інтересів та цінностей тих чи інших соціальних груп, репрезентованих політичними партіями. Найбільш адекватне своє відображення вони знаходять в партійних програмах у вигляді теоретично артикульованих концепцій соціальної справедливості. Відповідно, формально-логічна структура категорії справедливості наповнюється змістом, в який вкладаються цінності певних соціальних груп та партій, що представляють існуючий в суспільстві політичний спектр. В залежності від того, до лівого чи правого крила політичного спектру тяжіють партії, концепції соціальної справедливості відрізняються за своїм ціннісним змістом, засобами їх реалізації, мірою радикальності та критеріями. Виходячи із зазначеного, завданням наступних розділів дисертації є аналіз інтерпретацій категорії "соціальна справедливість" в теоретичних документах партій, що відображають головні політичні течії сучасності (де прийнята парадигма соціальної

справедливості визначає представлений тією чи іншою партією ідеал суспільного устрою, шляхи його досягнення та критерії застосування тих чи інших засобів), а також реалізації прийнятої концепції соціальної справедливості в практичній політичній діяльності цих партій.

В другому розділі "Соціальна справедливість в системі цінностей сучасної західно-європейської соціал-демократії (теорія та практика)" з'ясовуються сутність, місце і роль соціальної справедливості в системі основних вартостей через розкриття їх змісту, взаємозв'язку і взаємозалежності, аналізуються механізми та засоби її реалізації.

Традиційні уявлення соціал-демократії про соціальну справедливість, що домінували до кінця 70-х - початку 80-х рр., виходять з кейнсіанської перерозподільчо-інституційної моделі. Реалізація соціальної справедливості пов'язувалась, головним чином, з перерозподілом прибутків, загальною доступністю благ і високим рівнем соціальної захищеності за схемою "більше рівності - більше справедливості". Відповідно тлумачилась і свобода, яка визнавалася дійсною при умові забезпечення не тільки політичних, але й матеріальних умов її реалізації. Солідарність як єдність, консолідація прихильників "демократичного соціалізму", що досягається на основі здійснення ідеї справедливості, виступає своєрідним засобом втілення в життя справедливості і свободи.

Крива 70-х років в країнах Західної Європи виявила неможливість подальшого розвитку індустріального суспільства, орієнтованого на кількісні показники. Необхідність структурної перебудови, зумовлена вступом країн Заходу в нову фазу науково-технічного прогресу - фазу комп'ютерної революції, дефіцит інвестицій, спричинений відтоком капіталів через високі ставки оподаткування, функціональне переважання держави, бюрократизація соціальної сфери та державного сектору в економіці тощо, підірвали віру в кейнсіанську модель "держави загального добробуту". Пошуки ідеологів соціал-демократичного руху нових підходів до розв'язання проблеми соціальної справедливості та економічної ефективності, спроби їх поєднання через механізми "солідарної заробітної плати", реалізацію пректів "функціонального" і "фондового соціалізму" не дали бажаних наслідків. В результаті в 70-х -

80-х роках соціалісти зазнали політичної поразки в цілому ряді країн Західної Європи.

Інтеграційні процеси в країнах західно-європейського співтовариства, прискорення темпів НТП та загострення екологічних проблем підштовхнули західно-європейську соціал-демократію до лібералізації соціально-економічної політики. Не менш важливу роль тут відіграли і міркування політичного характеру - прагнення заволодіти центром політичного спектру електорату. Це в свою чергу наклало відбиток на її сучасну теорію та практику. Свою соціально-економічну політику вона будує тепер за принципом "менше держави".

Не відмовляючись від ідеї соціальної справедливості, яка реалізується передусім в соціальній захищеності членів суспільства, сучасні західні соціалісти акцентують увагу на необхідності підвищення ефективності соціальних програм, що повинно компенсувати скорочення соціальних асигнувань. Тому соціальній політиці пропонується надати чіткішого цільового спрямування, упереджувального характеру, профілактичності. Великого значення надається правовому захисту як слабких соціальних верств, так і працюючих. Таким чином, сьогодні соціальна справедливість меншою мірою пов'язується західноєвропейською соціал-демократією з перерозподілом. Відхід від парадигми перерозподілу, орієнтація на лібералізм в соціально-економічній сфері відображає сучасне бачення західними соціалістами соціальної справедливості як рівної свободи кожного.

Третій розділ "Соціальна справедливість в контексті доктрини неоконсерватизму" починається з аналізу методологічних засад консервативного розуміння справедливості, розроблених Е. Берком, де Местром, А. де Токвілем. В основі їх поглядів на проблему справедливості лежать такі принципи та цінності, як поступовість історичного процесу, який, як і соціальні інститути, має метафізичний характер, органічність суспільства, "право давності", пріоритет колективного над індивідуальним, обов'язків над нравами. Відповідно і справедливість тлумачиться як така, що має трансцендентну природу, а тому виступає передусім як проблема релігійна і моральна. Рівність можлива тільки перед Богом і в надбанні власності. Приватна власність розглядається як основа свобо-

ди і процвітання особистості і суспільства. Звідси випливає основний принцип консервативного розуміння справедливості, сформульований Е.Верком: "всі мають рівні права, але не однакові блага". Аналогічний підхід до розв'язання проблеми справедливості прослідковується в працях А.Ф.Хайека і М.Фрідмана, монетаристська теорія якого лежить в основі неоконсерватизму.

Неоконсерватизм, зберігаючи в значній мірі інституційну спадкоємність традиціоналістського консерватизму, відрізняється від останнього такими рисами як популізм, демократизм, меритократизм. Центральне місце в його ідеології посідають принципи ринку та індивідуалізму. Тому консерватори вважають соціальну справедливість найбільшою загрозою для свободи. Проте це не завадило неоконсерваторам, інтерпретуючи з притаманним для них прагматизмом поняття соціальної справедливості, включити його у свої програми.

Сучасна консервативна концепція соціальної справедливості сформувалась як альтернативна по відношенню до соціал-демократичної і відрізняється від неї чітко вираженою антиегалітарною спрямованістю. На першому плані в програмних документах неоконсерваторів фігурує поняття свободи, передусім економічної, а не проблема перерозподілу. Відповідно, акценти в соціально-економічній політиці зміщуються з держави на індивіда, на стимулювання його особистих досягнень, приватної ініціативи.

В розділі увага автора зосереджується на аналізі концепції соціальної справедливості, що ґрунтується на ідеї соціального християнства, і концепції, в якій домінують цінності лібералізму. Такий підхід дає змогу скласти досить повне уявлення про погляди на цю проблему всього політичного спектру електорату, позаяк релігія і лібералізм є спільними елементами всіх форм неоконсерватизму, з тією лише різницею, що в одних домінують релігійні, а в інших - ліберальні цінності.

В основі християнсько-соціального розуміння справедливості лежить принцип субсидарності, згідно з яким соціальні проблеми вирішуються індивідуально або на рівні сім'ї. Держава відповідає лише за рівність шансів і стартових позицій.

Її соціальні зобов'язання полягають у тому, щоб допомогти кожному члену суспільства у розвитку власних сил і здібностей, надати підтримку найбільш вразливим верствам населення, стосовно яких повинен застосовуватись принцип "вирівнюючої справедливості". Солідарність доповнює принцип субсидарності: суспільство заступається за індивіда лише тоді, коли він сам не в змозі зберегти своє існування на гідному для людини рівні. Цей мінімум розглядається як необхідна передумова реалізації громадянських прав і свобод.

Аналогічні підходи до розв'язання цієї проблеми прослідковуються і в концепції соціальної справедливості, в якій домінують цінності лібералізму. Її відмінність від християнсько-соціальної полягає лише в тому, що остання передбачає дещо більше державне втручання в соціально-економічну сферу. Разом з тим, неоконсервативна концепція соціальної справедливості передбачає такі елементи кейнсіанства, як бюджетне фінансування системи охорони здоров'я, освіти і т.п., що пояснюється потребою соціальних амортизаторів, необхідністю закріплення за собою широкого спектру електорату і збереження достатнього рівня соціальної стабільності та соціальної інтегрованості суспільства. На сучасному етапі розвитку країн Західної Європи ця концепція має достатній рівень політичної ефективності.

Четвертий розділ "Проблема реалізації основного принципу соціалістичної соціальної справедливості "від кожного - за здібностями, кожному - за працею" присвячений аналізу комуністичної концепції соціальної справедливості. Принципова відмінність цієї концепції соціальної справедливості полягає у запереченні приватної власності у будь-яких формах, як головної причини соціальної диференціації, експлуатації та гніту.

В умовах першої фази комунізму, при соціалізмі, соціальна справедливість здійснюється через основний принцип соціалістичного розподілу "від кожного - за здібностями, кожному - за працею". Проте його реалізація виявилось неможливою, оскільки з ліквідацією приватної власності зникають і механізми економічної саморегуляції суспільства, насамперед закон вартості, який є об'єктивним критерієм оцінки всякого товару, в тому числі й робочої сили. Взв'язавши на себе

функції ринку, держава неспроможна вирішити проблему справедливого розподілу, оскільки оплата праці визначається позаекономічними методами, які не відображають реальних трудових затрат. Як наслідок - зрівнялівка в оплаті праці, відсутність дієвих економічних стимулів до складної, високопродуктивної діяльності, що негативно відбивається на економічній ефективності виробництва. Тому місце економічних стимулів посідають різні форми позаекономічного примусу з боку держави.

Заснована на державній власності на засоби виробництва соціалістична економіка спричиняє до етатизації всіх сфер суспільного життя, породжує цілий комплекс проблем. Найголовніша з них - низька ефективність економіки. В результаті - хронічний дефіцит товарів та послуг, що також ускладнює оплату "за працю", оскільки в умовах дефіциту гроші мають більшу вагу у тих соціальних верств, які стоять ближче до системи розподілу. Крім того, державна власність є сприятливим ґрунтом для зловживань з боку бюрократії, яка, фактично розпоряджаючись нею, створює для себе систему привілеїв, що суперечить не тільки засадам соціалістичної, але й буржуазної (формальної) рівності і справедливості. Наслідком етатизації суспільства є також формування специфічного типу свідомості, якому притаманні такі риси, як егалітаризм, патерналізм, споживацтво, утриманство, інертність. Отже, законним наслідком реалізації основного соціалістичного принципу "від кожного - за здібностями, кожному - за працю" є тоталітаризм.

У висновках дисертаційного дослідження викладені загальні положення, зроблені на основі порівняльного аналізу вищезазначених концепцій, та практичні рекомендації з використання його результатів.

Основні положення дисертації знайшли своє відображення в таких публікаціях:

1. Духовная культура общества и личности: проблемы становления и развития. - 1989. - Дюпон. в ИНИОН 10. 08.1990. N 14002/991. - 5,5 друк. арк. /у співавт./
2. Методична розробка для студентського дискусійного клубу "Діалог". Рівненський державний педінститут. - 1989. - 1 друк. арк. /у співавт./

3. Проблема соціальної справедливості в програмних документах сучасної західно-європейської соціал-демократії. - Депон. в Укр.НДІНТІ від 25.06.1993 за N 1212 - Ук.93.
4. Проблема справедливості в контексті духовного відродження суспільства та особистості //Гуманізм. Людина. Культура. Тези доповідей людинознавчих філософських читань. - Дрогобич. - 1992. - 0,1 друк. арк.

Зам. №742. тир. 100. ВПЦ "Київський університет"

Київ. Б. Шевченка, 14.

464737

AB 28795

AB 28.795